

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ І ВИХОВНА СИТУАЦІЯ В ДУХОВНО-МОРАЛЬНІЙ ПАРАДИГМІ ОСВІТИ ПАПИ ГРИГОРІЯ ВЕЛИКОГО

***Цебрій І.
(м. Полтава)***

Матеріали статті знайомлять нас із виховною ситуацією і технологічним компонентом освіти найвизначнішого педагога рубежу VI–VII століть папи Григорія I Великого, зі змістом його перетворювальної педагогіки та її місцем в еволюції становлення західноєвропейської освіти.

Ключові слова: перетворювальна педагогіка, ретретизм у педагогіці, інституціоналізовані засоби середньовічної педагогіки, реноваційна педагогіка, духовно-моральна парадигма освіти раннього Середньовіччя.

Материалы статьи знакомят нас с воспитательной ситуацией и технологическим компонентом образования выдающегося европейского педагога рубежа VI – VIII веков папы Григория Великого, с содержанием преобразующей педагогики, ее местом в эволюции становления западноевропейского образования.

Ключевые слова: преобразующая педагогика, ретризм в педагогике, институционализованные средства средневековой педагогики, реновационная педагогика, духовно-моральная парадигма образования раннего Средневековья.

Material article make acquainted of education system prominent man of science Grigory Magnus, in content renovation educational VI – VIII century, place in evolution form education Western Europe.

Key words: transformation education, retries in education, institutional road medieval education, renovation educational, raise-morale paradigm education Western Europe.

Постановка проблеми. Духовно-моральна парадигма, сформована Кассіодором у VI столітті, стала підсумком становлення першого етапу ранньосередньовічної освіти. Однак у наступних VII–VIII століттях була доповнена обов'язковим морально-духовним компонентом, уведеним папою Григорієм I, науково-енциклопедичними підходами до структури знання Ісидора Севільського (Вестготське відродження), педагогічними ідеями Алкуїна (Флакка Альбіна, Каролінгське відродження) щодо посилення чинника духовності в освіті ченців та світської аристократії. Головною її метою було ствердження християнської ідеології, виховання глибоковіруючої людини, успішне вивчення латинської і грецької мов, пробудження інтересу до Біблії, історії, героїчного минулого своєї країни та всієї європейської спільноти.

Витокам європейської освіти з її особливою моделлю поведінки наставника присвячені праці Г. Пікова та В. Безрогова [3; 1]. Зміст педагогіки в добу раннього та роль у ній унікального викладача Середньовіччя став предметом дослідження В. Уколової і Л. Харитонова [4; 6]. Вчені довели, що університетська модель в країнах західної Європи з'явилася вже у VII – VIII столітті, та в силу об'єктивних зовнішніх факторів змогла ствердитися лише в середині XI століття. Оскільки в світовій педагогіці XX – початку XXI століття християнський лідер і його виховна модель розглядалися як одне ціле, автор статті ставить *за мету* відтворити технологічний компонент і виховні ситуації за духовно–моральною парадигмою папи Григорія I Великого яка послужила відправною точкою в зародженні європейського аскетично–християнського напрямку в освіті.

Шкільна освіта VII–VIII століть представлена трьома основними напрямками: *християнсько-науковим* (Боецій, Кассіодор, Ісидор Севільський), *аскетично-християнським* (св. Бенедикт Нурсійський, папа Григорій I Великий, Франциск Азіський) та *універсальним* (Беда Достопочтимий, Егберт, Алкуїн та ін.).

Модель аскетично-християнського напрямку в становленні середньовічної освіти, витoki якої ведуть перших християнських монастирів, у класичному вигляді представлена діяльністю видатного представника Римо-католицької церкви, найвизначнішого реформатора кінця VI – початку VII століття папи Григорія I Великого, канонізованого

після смерті обома (східною і західною) церквами. Згідно цієї моделі зі шкільної програми повинні були зникнути ті складові античного знання, що ставили під найменший сумнів основ християнської віри і християнського світогляду, а найперше – класична антична філософія та педагогіка. Духовно-ідеологічні засади такої освіти були обґрунтовані видатними представниками західної церкви.

Зазначимо, що Григорій ніколи не був таким визначним ученим, якими були Боецій, Кассіодор Ісидор чи Алкуїн. Він був у першу чергу видатним політиком, економістом і громадським діячем. Однак чимала творча спадщина Григорія нас найбільше цікавить у двох аспектах: по-перше, дослідження уніфікації шкільної науки та латинської мови; по-друге, наскільки його діяльність вплинула на подальший розвиток виховання на особистому прикладі та створенні спеціальних особливих виховних ситуацій [5, с. 19].

„Меч доходить до душі” – так визначив Григорій Великий сутність свого часу, повторюючи слова біблійського пророка. Григорій народився приблизно в 540 році, саме в розпал війни Візантії з остготами, яка, ніби смертоносний вихор, спустошила Італію. Походив він із стародавнього римського патриціанського роду Аніціїв (із якого, до речі, походив і Боецій і представники якого здавна сповідували християнство. Із цього роду вийшли перші римські папи – святий Фелікс III (483–492 роки), прями́й предок Григорія Великого, святий Агапіт I (535–536 роки). До цього роду належали Боецій, можливо й преподобний Бенедикт Нурсійський (480–547 роки) [5, с. 198-199].

Відразу після смерті батька Григорій вирішив залишити політичну діяльність і прийняти чернецтво. Він заснував шість монастирів в успадкованих маєтках на Сицилії, а в 575 році перетворив і власний будинок у Римі, що знаходився на схилі Целійського пагорбу біля храму мучеників Івана й Павла, на монастир святого апостола Андрія Первозванного. Розпродавши майно, що залишилося, Григорій Великий роздав гроші бідним і став вести суворе подвижницьке життя в Андріївському монастирі. Він був простим ченцем, котрий увесь час перебував у пості, молитві, вивченні Святого Писання та творів отців церкви. Свята Сильвія, його мати, оселилася в келії недалеко від заснованого сином монастиря.

Григорій прославився створенням *особливих виховних ситуацій*. Стверджують, що ми більше виховуємо наше оточення своїми особистісними вчинками а не словами. Саме так і чинив Григорій за розповідями своїх сучасників. У якості прикладу наведемо одну з його виховних ситуацій. Симеон Метафраст розповідав: „...коли майбутній Папа сидів у своїй маленькій келії й писав, з'явився йому жебрак і промовив із печаллю в голосі: „Змилуйся наді мною, о рабе Бога Величного, колись був я керманичем корабля, та зазнав катастрофи, втративши все своє й чуже добро”. Григорій, як справжній раб Христовий, що був надзвичайно щедрим до бідняків, призвав управляючого й сказав: „Дай йому, брате, шість золотих монет”. Брат же, якому доручив цю справу Григорій, виконав доручене й дав небагато грошей [6, с. 141].

У той же день той же бідняк знову приходив до Григорія й говорить йому: „Змилуйся наді мною, о рабе Бога Величного, бо я дуже багато втратив і мало від тебе отримав”. Блаженний же Григорій знову покликав свого слугу й сказав йому, щоб він так само відрахував цьому біднякові шість монет. І цей брат скорився йому. Одержавши дванадцять монет, бідняк пішов, але незабаром, у цей же день, знову повернувся до блаженного Григорія. „Змилуйся наді мною, – сказав він, – раб Бога Величного, і дай знову що–небудь по щедрості твоєї, тому що я дуже сильно змучився” [6, с. 442].

Втретє призвав Григорій управляючого й сказав: „Дай, брате, цьому біднякові ще шість монет”. А той йому відповідає: „Повір мені, отче, у скриньці не залишилося жодної монети”. І говорить йому Григорій: „А хіба немає в тебе хоч чого–небудь у коморі, посудини якої, або одягу, що ти б міг віддати тому бідняку?”. „Ні, – відповідає той, – ніякого посуду, хіба що один срібний глек, котрий надіслала одна пані, повний, відповідно до звичаю, бобів”. „Иди, – Григорій, – і подай його тому біднякові”. Брат виконав доручену Григорієм справу. Тоді бідняк, одержавши дванадцять монет і срібного глека, вийшов. Саме так описували сучасники та послідовники Григорія, вихваляючи його щедрість і любов до людей“.

До цього часу дослідники сперечаються, з якою метою він зробив це. Одні говорять, що, можливо, він втомився від суєтного мирського життя і вирішив стати монахом-затворником. Інші вважають,

що це був свого роду „виховний піар”, який мав на меті завоювати прихильність широких верств населення. В усякому разі його благочестя і безкорисність, які, вірогідно, були безумовно ширими, привели його до бажаних результатів у вихованні.

Папа вважав, що стара римська релігія та освіта не лише не потрібні молодій напівварварській Європі, навпаки, вони здатні своєю складністю та багаторівневістю лише нашкодити їй, відвернувши широкі маси населення від Христової церкви. Григорій був упевнений, що темне населення необхідно виховувати на прикладі „чуда“, бо віра без чудес мертва. Не спостерігаючи і не вірячи в „чудо“, молоді народи почнуть занепадати у вірі. Тому його „чудеса“ є черговим підтвердженням віри [6, с. 442].

„Чудо“ виступало *виховним принципом* методології Григорія. В його „Діалогах“ дії Христа повторюють пастори, філософи, святі. Григорій настільки переконливо змальовує кожне із цих „чудес“, що мимоволі переймаєшся їхніми подіями і починаєш вірити в достовірність описаного. До речі, слід згадати про наказ Григорія ілюструвати власні твори та Святе Писання для варварського населення. Від того часу і Бібліях та іншій літературі духовного напрямку з’являються прекрасні кольорові ілюстрації, які займають більшу частину сторінки пергаменту, а текст міститься лише з обох боків вузькою смужкою, наче орнамент до ілюстрації.

Переглянувши такий малюнок, уже можна й не читати тексту. Він стає зрозумілим без зайвих слів. Безумовно, що такий *наочний ілюстративний метод* був уведений Григорієм не випадково. Малюнок був розрахованим на варварську свідомість. Римські Біблії до VI століття не містили ілюстрацій. Для язичницького населення Західної Європи, яке не знало грамоти, ілюстрація виступала єдиним джерелом знання із християнського вчення, окрім образного слова пастора. І Григорій чудово це розумів. Малюнки початку VII століття настільки виразні, настільки передають у зрозумілій формі зміст написаного, що не перестаєш дивуватися великим потенційним можливостям використання мистецтва у віровченні [5, с. 88].

Розглянемо передумови *монастирсько-шкільної реформи*. У липні 595 року під головуванням Григорія Великого відбувся великий

помісний Собор Римської церкви, на якому були прийняті документи, що стосувалися церковної дисципліни й богослужіння. У результаті реформи був установлений чіткий порядок богослужіння. Реформа чернецтва полягала в тому, що Григорій Великий поставив його в тісний зв'язок із церковною організацією й особливо з папою, до якого ченці могли апелювати в складних питаннях. Він видав особливі документи, що регламентують можливість звільнення монастирів із-під контролю місцевого єпископа; збільшив строк послушництва до двох років. У порівнянні зі Статутом преподобного Бенедикта Нурсійського, що визначав один рік випробування для новобранців, вимоги до священнослужителів підвищувалися, вік для абатів відтягувався ще далі – не можна було зайняти цю посаду раніше, ніж у шістдесят років. Це був дуже поважний вік, як на ті часи [5, с. 199].

Тому, за *монастирсько-шкільною реформою* Григорія у церковно-монастирських школах виключно для кліриків і ченців, окрім семи вільних мистецтв, які швидше вивчали за спрощеною системою Кассіодора, ніж Боеція (бо саме Кассіодор першим поклав в основу наук Боже Одкровення), ченці почали вивчати *юриспруденцію, медицину, економіку* (агрономію). У такому виборі дисциплін знову відчувається вплив „Настанов“ Кассіодора. Із семи вільних мистецтв найбільшу увагу приділяли не риториці як науці, а граматиці, що засобами переконливого і грамотного слова здатна впливати на людей. Про це свідчить нам Григорій Турський і частково Павло Диякон. Зазначимо, що жодної із філософських наук за пізньоримським зразком тут не викладали і не дозволяли згадувати імен римських язичницьких філософів.

Чи маємо ми право вважати Григорія Великого педагогом-практиком і вихователем, якщо він жодного дня не викладав у церковній школі й на відміну від Исидора не мав індивідуальних занять з учнями? Однозначно, що можемо. Григорій був талановитим викладачем-лектором і вихователем вищого кліру, для якого він спеціально розробив кілька циклів лекцій і в системі читав їх виключно для єпископів. Найвідоміші з цих циклів – „Моральні коментарі на книгу Йова“ (35 читань) та „Моральні коментарі на книгу Іезекіля“, „Бесіди на Євангелія“. Таким чином, він був лектором вищого порядку і навчав найвищих за саном учителів.

Лекції Григорія мали християнсько-виховний характер, написані у формі бесід-настанов, та в них практично відсутній риторський пафос (чим пояснюється й те, що Григорій не дуже любляв риторику), бо папа більше сподівався на змістовність та переконливість тексту [6, с. 399].

Настаново-дидактична діяльність папи з єпископами з точки зору сучасних підходів складалася з наступних компонентів:

– *навчально-практичний компонент*, що безпосередньо містив у собі самі лекційні заняття папи, який давав настанови до читання та коментування Біблії та Євангелія, розтлумачував нові церковно-релігійні терміни і поняття;

– *допоміжно-цільовий* компонент також містив у собі частину лекційних занять, спрямованих на досягнення найближчої конкретної мети, на найшвидше розповсюдження ідей папи щодо організації західної церкви, нових релігійних термінів і понять, церковних принципів і методів, спрямованих на уніфікацію обряду;

– *музичний компонент*, що був центральним у реформаторській діяльності папи, бо зміщував акценти в середині шкільної системи, виводячи на перший план математичні дисципліни, підсилював емоційно-художню частину навчання, а пізніше й сприйняття релігії. Із зростанням питомої ваги музичного компоненту до шкіл мусили відбирати дітей за здібностями;

– *контрольно-регулятивний компонент*, відповідно до якого єпископи були змушені виконувати розпорядження папи, контролювати дієвість центральної реформи на місцях, виконувати певні функції, передбачені Статутом, звітуватися перед папою за свою роботу, підлягати контролю і відповідальності збоку папи.

Безумовно, лекторсько-дидактична робота папи повинна була спиратися на релігійно-теоретичні принципи, які лежали в основі *виховання вищого церковного кліру*. І папа чудово розумів, які теоретичні постулати треба підтверджувати за допомогою слова. Ми можемо виділити його наступні принципи:

– *принцип орієнтації на зафіксовані догматами правила*, бо в усій своїй лекторській діяльності папа спирається на головні церковні догмати, розроблені II Константинопольським собором 381 року, на

беззаперечній для нього авторитети трьох головних отців Західної церкви – Амвросія Медіоланського, Ієроніма блаженного та Аврелія Августина;

– *принцип єдиного божественного начала*, відповідно до якого Григорій ніколи не ставить під сумнів порядок та процес Божого Світо творення (апофатична теологія), тут він категорично розходиться в поглядах із Ісидором Севільським;

– *принцип містифікованого підходу* до дійсності, за яким папа поділяє світ на умовний, тілесний і швидкоплинний та вічний, невидимий, але реально існуючий, куди повинна пориватися кожна християнська душа;

– *принцип алегоричного тлумачення Біблії*, відповідно до якого в кожній строчці Святого Писання можна прочитати підтекст, зрозумілий тільки високоосвіченій людині. Тут Григорій розходиться з Ієронімом Блаженным, котрий не визнавав алегоричного тлумачення Біблії.

Вклад Григорія I Великого в теорію і практику виховання не буде повністю розкритим, якщо ми не згадаємо про проповіді папи та виховання ним своєї пастви. Свого часу блискучий приклад проповіді дав Амвросій Медіоланський, багато в чому попередник папи, зокрема, як перший музичний реформатор. Григорій був другим проповідником, чий проповіді майже повністю збереглися і вражають нас сьогодні [4, с. 103].

У ті часи, як правило, проповідей не записували. Кожний пастор чи єпископ готувався до проповіді. А потім виступав перед своїми прихожанами, як ритор. Григорій не міг цього робити. Тому були дві причини: по-перше, від того моменту, коли Григорій став папою, він не міг похвалитися здоров'ям, чому й тікав від свого призначення; по-друге, папа мав дуже слабкий і невиразний голос, який не міг емоційно вплинути на його прихожан. Тож Григорій записував свої проповіді, а хтось із його кліру, хто мав такі здібності, зачитував їх римській папстві. Потім ці проповіді перечитували всі підлеглі Григорія і не тільки підлеглі. Таким чином, проповіді переписувалися та практично всі збереглися [2, с. 3-4].

Проповіді Григорія Великого стали для середньовічної релігійної думки найголовнішим авторитетним доробком, особливо в галузі

християнської етики. Частина проповідей була включена до „Гоміліарію“ Павла Диякона, який він склав на вимогу Карла Великого. В імперії Франків їх розглядали у якості керівництва та зразка для проповіді [5, с. 233].

Отже, освіта, римське право, чернецтво, агрономія, папство і частково медицина зобов'язані у досить значній мірі своїм довгим середньовічним життям Григорію Великому. Діячі VI – VII століть, хоча в чомусь і поступалися своїм попередникам, значно перевершували за обсягом своїх здобутків церковних лідерів наступних чотирьох століть, і саме їм удалося створити ті установи, які зрештою дозволили духовно підкорити варварів. Зазначимо, що особистий внесок Григорія в процесах консолідації західного світу надзвичайно вагомий. Окрім того, що він визначив майбутні шляхи розвитку католицької церкви, йому вдалося законсервувати й зберегти до сьогодення майже класичну мову пізньоантичного світу та надати їй якості „універсалу“ для спілкування всієї освіченої Європи. Музична ж реформа Григорія не лише уніфікувала обряди західної церкви, а й заклала основи майбутньої професійної музичної освіти духовного напрямку. А разом із нею і релігійного театру.

Таким чином, Григорій I насправді був останнім із римлян. Спокійний але в той же час наказовий тон Григорія, хоча він і виправдувався його саном, власне кажучи, частково коренився в римській аристократичній гордині. Після Григорія впродовж багатьох століть Рим втратив здатність народжувати і дарувати світові великих людей. Та у своєму падінні Рим зумів засобами латиської християнської освіти скорити душі своїх завойовників: благоговіння, в котре вони поринали перед святим престолом Петра і папою Григорієм, чие слово ніяким чином не розходилося з поведінкою, було результатом того страху, який вони відчували до трону Цезарів. Дана проблема не вичерпується тими працями, які існують на сьогоднішній день і потребує більш глибокого вивчення.